

ABRAKSAS (**Abraxas, Abrasax, Abrasaks**, gr. Ἀβρασάξ) — imię bóstwa w systemie gnostyka Bazylidesa; magiczne zaklęcie umieszczane na późnohelleńskich amuletach i talizmanach.

Etymologia imienia nie jest ostatecznie wyjaśniona. J. B. Passerius uważa, że słowo to pochodzi od hebr. *ha-berak-hah*, czyli „błogosławieństwo” (bliskie znaczenie ma jedno z najstarszych zaklęć magicznych — abrakadabra, czyli „błogosławić”, od *ha braka dabara*). A. Geiger również doszukuje się jego korzeni w słownictwie hebrajskim, wskazując na złożenie dwóch wyrazów *abh, bara* oraz *a* negatywnego, co znaczy „Ojciec Niestworzony”. C. Salmasius i S. Sharpe opowiadają się za rodowodem egipskim. Podobnie J. J. Bellermann, który sądzi, że „A.” powstało ze złożenia słów koptyjskich: *abrak* i *sax* — święte, czcigodne, błogosławione imię. Prawdopodobne jest, że w starożytności pogańskiej nazwa ta była związana z jakimś konkretnym bóstwem. G. Davidson uważa, że tym mianem określano jednego z demiurgów we wczesnochrześcijańskim Egipcie, co potwierdzałoby teorię o egipskim rodowodzie imienia.

A. wszedł do historii religii dzięki wczesnochrześcijańskim herezjologom — św. Ireneuszowi (*Adversus haereses*, I 24, 7), św. Hipolitowi (*Refutatio*, VII 14), Pseudo-Tertulianowi (*Adversus omnes haereses*, 4) i św. Hieronimowi (*In Amos*, 3), którzy omawiają poglądy Bazylidesa, uważanego za „twórcę” A. W teogonii Bazylidesa A. występuje jako „Wielki Archont Eteru”, „książę” panujący nad 365 bytami duchowymi (οὐρανοί [ouranói]), które zostały stworzone przez Mądrość i Moc, dwa pierwiastki pochodzące od „Bytu Przedwiecznego i Niepoznawalnego”. Każdy *ouranós* (οὐρανός) ukazuje inny aspekt bóstwa, zaś A. objawia jego pełnię; jako reprezentant (hipostaza) „Niewyobrażalnego” jest też określany mianem „Wszechmogącego (Najwyższego) Boga”. Ireneusz zwraca uwagę na związek imienia A. z liczbą 365 *ouranói*. A. Neander i K. L. Gieseler, opierając się na Ireneuszu, ustalają (za pomocą metody gematrycznej), że jest to wartość liczbowa liter tworzących imię A. (A — 1, B — 2, R — 100, A — 1, S — 200, A — 1, Ks — 60 = 365). Liczba ta symbolizuje 365 dziennych okrążeń Słońca wokół Ziemi w ciągu roku w systemie geocentrycznym. Jeden dzień i jedno okrążenie odpowiada jednemu *ouranós*, zaś 365 dni, w ciągu których objawiają się wszystkie byty duchowe, odpowiadają A. A. reprezentuje zatem typ bóstwa solarnego, podobnie jak irański Mitra (*Meithras*) i egipski bóg Nilu — *Neilos-Hapi*, których wartość liczbowa imienia również wynosi 365, oraz grecki Helios (liczba tego imienia — 360 — w połączeniu z 5 planetami daje także sumę 365).

Uczniowie Bazylidesa zaczęli na początku III w. wytwarzać talizmany i amulety nazywane abraxasami, których używano jeszcze w średniowieczu. Umieszczano na nich z jednej strony imię „A.” (czasem pojawiały się imiona „Sabaoth”, „Sabao”, „Jao” i „Adonajos” — archontów występujących w gnozie orfickiej), z drugiej — różne figury przedstawiające bóstwo; najczęściej była to postać z głową koguta, z korpusem i rękami człowieka oraz węzami zamiast nóg, trzymająca w ręce tarczę, berło, miecz lub wieniec z krzyżem. Głowa, ręce i węże (czyli „5”) symbolizowały główne cnoty teologiczne (Bellermann). Natomiast poszczególne elementy postaci nawiązywały do symboliki solarnej i gnostyckiej — kogut u Egipcjan, Persów i Greków oznaczał słońce i ogień oraz zwycięstwo światła nad ciemnością; podobne znaczenie miał wąż (ureusz), który w mitologii egipskiej był reprezentantem bogini „oka słońca” niszczącej wrogów Amona-Re. Na gemmach widnieją też postacie osła i lwa. Lew, podobnie jak

kogut, miał odniesienia solarne, symbolizował Słońce, światło słoneczne, potęgę światła. Natomiast osioł (zwierzę o różnych, często skrajnych znaczeniach) mógł oznaczać cierpliwość, wytrwałość i mądrość.

Bibliografia: C. Salmasius, *De armis climastericis*, Lei 1648, 572; J. B. Passerius, *De gemmis basilidianis diatriba*, w: Gori, *Thesaurus gemmerum antiquarum astriferarum*, Florentiae 1750, II 221–286; J. J. Bellermann, *Versuch über die Gemmen der Alten mit dem A. Bilde*, B 1818–1819; A. Neander, *Genetische Entwicklung der gnostischen Systeme*, B 1818, 138–152; J. K. L. Giesler, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, Bo 1844, I 123–124; S. Sharpe, *Egyptian Mythology*, Lo 1863, 252 (nota); A. Geoger, *A. und Elxai*, *Zeitschrift der deutschen morgenlandischen Gesellschaft* 18 (1864), 824–825; H. Leclercq, w: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, P 1907, I 1127–1155; W. Drexler, w: *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, R 1957, I 16–17; G. Davidson, w: *A Dictionary of Angels*, Lo 1967, 5 (*Słownik aniołów*, Pz 1998).

Anna Z. Zmorzanka